

КРУСЯН А. В.,

суддя

(П'ятий апеляційний адміністративний суд)

УДК 342.925 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.26>

ПРИНЦИПИ СУДОВОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА

Стаття присвячена визначенню поняття та характеристикі системи принципів судового адміністративного процесуального права України. Ґрунтуючись на загальнотеоретичних концепціях щодо сутності принципів права, робиться висновок, що принципи судового адміністративного процесуального права України – це основні ідеї, вихідні начала, що характеризують зміст, головне призначення та функціонування судового адміністративного процесуального права, мають відповідне визначення та містяться в Конституції України, законодавстві про адміністративне судочинство та інших джерелах цієї підгалузі права. Зазначається, що в сучасних умовах система джерел судового адміністративного процесуального права України розвивається у напрямі впровадження інноваційних джерел праксеологічної та доктринальної спрямованості. Звідси, принципи судового адміністративного процесуального права України можуть бути як закріпленими в нормативно-правових актах, так і мати визначення в інших джерелах цієї підгалузі права, тобто не мати формального, нормативно-правового закріплення, проте мати загальне визнання (визначення) в судовій практиці, в правових доктринах, судових прецедентах тощо.

Принципи судового адміністративного процесуального права України взаємозв'язані й становлять структуровану систему, в якій кожний принцип відіграє самостійну роль, проте між ними існує зв'язок і взаємодія, що визначаються єдністю мети і завдань адміністративного судочинства. До системи цих принципів входять: конституційні принципи, тобто основні (загальні) начала, що закріплені в Конституції України, які класифікуються за їх змістом на організаційні та функціональні; спеціальні принципи, що відображають специфіку та спрямованість судового адміністративного процесу, визначають мету і засади адміністративного судочинства (який є складовим інститутом судового адміністративного процесуального права як процесуальний механізм адміністративної юстиції), процесуальну діяльність його суб'єктів та які містяться в Кодексі адміністративного судочинства України та інших джерелах судового адміністративного процесуального права України.

Ключові слова: адміністративне судочинство, джерела судового адміністративного процесуального права, конституційні принципи, принципи права, спеціальні принципи, судове адміністративне процесуальне право України.

Krusian A. V. Principles of judicial administrative procedure law of Ukraine: concept and system

The paper considers the definition and characterization of the judicial administrative procedure law principles system in Ukraine. Based on the general theoretical concepts of the law principles essence, it is concluded that the judicial administrative procedure law principles in Ukraine are the basic ideas and origins characterizing

the content, main purpose and functioning of the judicial administrative procedure law, have a corresponding definition and stipulated in the Constitution of Ukraine, administrative legal proceedings law and other sources of this sub-branch of law. At the same time, it is noted that under modern conditions the system of judicial administrative procedure law sources in Ukraine is developing in the direction of introducing innovative sources of praxeological and doctrinal focus. Hence, the principles of judicial administrative procedure law in Ukraine can both be enshrined in normative legal acts and have definitions in other sources of this sub-branch of law, that is, have no formal, normative-legal framework, but have general recognition (definitions) in judicial practice, legal doctrines, judicial precedents, etc.

The judicial administrative procedure law principles in Ukraine are interconnected and constitute a structured system, where each principle plays an independent role, but there is a connection and interaction between them determined by the unity of purpose and tasks of administrative justice. These principles system includes: constitutional principles, that is, basic (general) framework, enshrined in the Constitution of Ukraine, which in turn are classified by content into organizational and functional ones; special principles, reflecting the specificity and focus of judicial administrative process, determine the purpose and principles of administrative legal proceedings (which is a constituent institution of judicial administrative procedure law as administrative justice procedural mechanism), procedural activity of its subjects, and contained in the Code of Administrative and Judicial Procedure and other sources of judicial administrative procedure law of Ukraine.

Key words: *administrative legal proceedings, sources of the judicial administrative procedure law, constitutional principles, principles of law, special principles, judicial administrative procedure law of Ukraine.*

Вступ. Тенденцією розвитку сучасної науки адміністративного права та процесу є дослідження проблематики взаємовідносин між публічною владою і людиною та, зокрема, забезпечення захисту прав і свобод людини від адміністративного свавілля через діяльність судів щодо розгляду публічно-правових спорів. Діяльність адміністративних судів Конституцією України (див.: ч. 5 ст. 125) проголошено самостійною формою реалізації судової влади, адже визначено, що «з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди» (ч. 5 ст. 125 Конституції України). Думається, що захист прав, свобод та інтересів людини у порядку адміністративного судочинства є вінцем правосуддя в Україні. Ці та інші об'єктивні політико-правові чинники детермінують необхідність створення теоретико-правової концепції судового адміністративного процесуального права як самостійної підгалузі адміністративного процесуального права України (щодо авторської концепції формування судового адміністративного процесуального права України див.: [1]). До основних характеристик (особливостей) цієї підгалузі права, крім предмету, методів, джерел тощо, слід віднести й систему її принципів.

А.М. Колодій слушно зазначає: «Принципи права постійно притягують до себе увагу вчених-правознавців, проте через їх мінливість, філософську сутність, абстрактність абсолютна більшість аспектів розуміння принципів права вимагає дослідження і доопрацювання» [2, с. 40]. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження принципів судового адміністративного процесуального права як підгалузі адміністративного процесуального права України, що формується в сучасних умовах інтеграційних та реформаційних політико-правових процесів в Україні.

Проблематика принципів судового адміністративного процесуального права України недостатньо досліджена в вітчизняній науковій літературі. Адже більшість монографічних досліджень присвячено характеристиці принципів адміністративного судочинства або адміністративного процесуального права. Деяким аспектам цих проблем присвячували свої праці

такі вчені, як: В.Б. Авер'янов, Н.В. Александрова, В.П. Базов, В.В. Гордєєв, Н.Ю. Задирака, С.В. Ківалов, М.В. Ковалів, В.К. Колпаков, В.М. Кондратенко, Р.О. Куйбіда, В.К. Магвійчук, В.Б. Пчелін, В.Е. Теліпко та ін. Втім, бракує наукових напрацювань щодо принципів судового адміністративного пресувального права України, що і зумовлює мету та завдання цієї статті.

Постановка завдання. Метою статті є викладення основ концепції принципів судового адміністративного процесуального права України, що детермінує виконання таких завдань: визначення природи, дефініціювання поняття та надання системно-змістовної характеристики принципів судового адміністративного процесуального права України.

Результати дослідження. Принципи судового адміністративного процесуального права України – це основна, «несуча» конструкція цієї підгалузі права, своєрідна система координат, у рамках якої вона має розвиватися, і одночасно вектор, який визначає напрям цього розвитку. Ці принципи мають забезпечити стійкий і поступальний розвиток адміністративної юстиції, а також є базовими нормативними основами здійснення адміністративного судочинства.

За сучасних умов розвитку правової системи України залишається дискусійним питання щодо поняття принципів права. Враховуючи, що принципи судового адміністративного процесуального права є складовою частиною системи принципів права, з метою надання їм визначення слід звернутися до загальнотеоретичних уявлень про сутність принципів права. Системний аналіз існуючих концепцій вчених із цього питання надає підстави виокремити два основні підходи щодо визначення поняття принципів права: позитивістський та ідеологічно-праксеологічний.

Відповідно до позитивістського підходу принципи права розглядаються як основоположні, керівні засади (начала), що закріплені в нормах права. Таким чином, підкреслюється така основна риса принципів права, як нормативність, зокрема доводиться, що принципи права характеризуються «нормативністю й найвищою стабільністю, високим рівнем узагальнення й абстрагування, фундаментальністю» [3, с. 19]. Нормативність принципів права розкривається як їх закріплення в нормативно-правовому акті, або як «їх «розчинення» у правових нормах» [3, с. 19]. Зокрема, в юридичній літературі виокремлюються два способи «зовнішнього вираження принципів права»: безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права із змісту нормативно-правових актів [4, с. 58–59].

Такий підхід щодо характеристики принципів права М.І. Козюбра називає «радянсько-позитивістським» і зазначає: «За попередньою радянсько-позитивістською традицією принципи права часто продовжують визначатись як вихідні, керівні, засадничі ідеї (начала) права, що закріплені в законах та інших нормативних актах або безпосередньо (текстуальне закріплення) або ж впливають із їх змісту (змістовне закріплення) і виводяться із системи законодавства логіко-індуктивним шляхом» [5, с. 142]. При цьому учений, досліджуючи універсальні принципи права, робить висновок: «Як свідчить світовий досвід, вони (принципи права – А. К.) далеко не завжди фіксуються у якомусь конкретному юридичному документі, зокрема в конституції, що помітно навіть у межах європейської цивілізації» [5, с. 155].

На думку І.П. Бахновської, «принципами права є не тільки ті положення, що закріплені в законодавстві й інших джерелах правових норм, але й основоположні ідеї правосвідомості, які отримали загальне визнання в діяльності органів правосуддя, інших суб'єктів внутрішньодержавного і міжнародного права, незважаючи на відсутність їхньої формальної фіксації в об'єктивному праві» [3, с. 44]. Такий підхід слід визначити як ідеологічний або ідеологічно-праксеологічний, адже за такого підходу принципи права визначаються як основоположні ідеї, що можуть як мати, так і не мати формально-нормативного закріплення, та підкреслюється зв'язок права та правосвідомості, юридичної теорії та практики. Цей підхід простежується і в такому визначенні: «За правовою природою принципи права – основоположні ідеї, які закріплюються в різних формальних джерелах, а також хоча й не мають такого значення, проте отримали загальне визнання в стійкій юридичній практиці, у правовідносинах» [4, с. 57].

Зокрема, в юридичній літературі за таким критерієм принципи права класифікують на «явні та неявні» [6]. Явні принципи права – це вихідні засади, керівні ідеї, які офіційно текстуально закріплені в нормах права (конституції, законах, підзаконних нормативно-правових актах), отримали суспільне визнання, реалізуються у правотворчій та правореалізаційній практиці. Неявні принципи права – це вихідні засади, керівні ідеї, які випливають із змісту правових норм, актів судових органів, правових звичаїв, духу права загалом і отримали суспільне визнання, реалізуються у правотворчій і правореалізаційній практиці, проте не зафіксовані у нормативно-правових актах [6].

З цієї класифікацією слід погодитися, адже вона ґрунтується на ідеологічно-праксеологічному підході щодо визначення сутності та поняття принципів права, який кореспондує сучасним тенденціям розвитку національної правової системи, зокрема у контексті інтеграційних процесів в Україні.

Отже, відповідно до цього підходу принципи права – основоположні ідеї, керівні начала, що можуть бути закріплені як у нормативно-правовому акті, так і бути визначеними в інших джерелах права (зокрема, якими є не тільки нормативно-правові акти). Слід підкреслити, що система джерел права перманентно змінюється, що детерміновано змінами та розвитком суспільства та держави, сучасними процесами конвергенції правових систем тощо. Так, в умовах конституційно-правової та, зокрема, судово-правової реформи, що відбуваються в Україні, все більшого значення набувають такі «нетрадиційні» для вітчизняної правової системи джерела права, як судовий прецедент, правова доктрина, правовий звичай тощо. Саме така тенденція розширення (збагачення) є характерною щодо системи джерел судового адміністративного процесуального права України.

Так, до системи джерел судового адміністративного процесуального права України відносяться: Конституція України, законодавство про адміністративне судочинство (міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), закони України), інші нормативно-юридичні (зокрема, підзаконні нормативно-правові акти), а також доктринальні (правові доктрини) та прaxeологічні за своєю природою (судові прецеденти [див., наприклад: 7–9], судова практика) джерела. Слід зазначити, що в сучасних умовах система джерел судового адміністративного процесуального права розвивається у напрямку впровадження інноваційних джерел прaxeологічної та доктринальної спрямованості [більш докладно див.: 10]. Звідси випливає, що принципи судового адміністративного процесуального права України можуть бути «явними та неявними», тобто бути як закріпленими в нормативно-правових актах, так і мати визначення в інших джерелах судового адміністративного процесуального права, тобто не мати формального, нормативно-правового оформлення, проте мати загальне визнання (визначення) в судовій практиці, в правових доктринах, судових прецедентах тощо.

Отже, ґрунтуючись на вищезазначеному, слід резюмувати, що принципи судового адміністративного процесуального права України – це основні ідеї, вихідні начала, що характеризують зміст, головне призначення та функціонування судового адміністративного процесуального права, мають відповідне визначення та містяться в Конституції України, законодавстві про адміністративне судочинство та інших джерелах цієї підгалузі права.

Залежно від джерел закріплення або визначення принципи судового адміністративного процесуального права України можна класифікувати на конституційні, тобто основні (загальні) принципи, що закріплені в Основному Законі України, та спеціальні, які містяться в інших джерелах судового адміністративного процесуального права.

Конституційні принципи судового адміністративного процесуального права – це керівні, формально-визначені засади загального характеру, що є концентрованим вираженням найважливіших сутнісних характеристик судового адміністративного процесуального права України як специфічного правового регулятора суспільних відносин, виступаючи критерієм цінності адміністративного судочинства для суб'єктів права; це імперативні вимоги, що визначають цілеспрямованість адміністративного судочинства.

Виходячи з особливої правової природи та юридичних властивостей Основного Закону України, принципи, що закріплені в Конституції України, є фундаментальними засадами (принципами) судового адміністративного процесуального права України, які можна класифікувати за їх змістом на конституційно-організаційні та конституційно-функціональні.

Конституційно-організаційні принципи судового адміністративного процесуального права України – це закріплені в Конституції України основні, вихідні, керівні, нормативні положення загального характеру, що визначають організацію і діяльність органів судової влади у сфері здійснення адміністративного судочинства з виконання поставленої перед ним конституційної мети та виражають демократичну сутність адміністративного судочинства. Такими принципами, закріпленими у тексті Конституції України, є: визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю в Україні (ч. 1 ст. 3); утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3); забезпечення конституційної законності (ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 19); дія верховенства права (ст. 8); здійснення судочинства державною мовою (ст. 10); здійснення правосуддя в Україні виключно судами (ч. 1 ст. 124); недопустимість делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами (ч. 2 ст. 124); побудова судоустрою в Україні за принципами територіальності та спеціалізації (ч. 1 ст. 125); утворення, реорганізація та ліквідація суду законом (ч. 2 ст. 125); дія адміністративних судів у сфері публічно-правових відносин з метою захисту прав, свобод та інтересів особи (ч. 5 ст. 125); здійснення правосуддя суддями, статус яких визначається Конституцією та законами України (ст. 126–128); забезпечення державою фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів (ст. 130).

Конституційно-функціональні принципи судового адміністративного процесуального права України закріплені у ст. 129 Конституції України як «основні засади судочинства» та стосуються здійснення правосуддя. Відповідно до змісту цієї статті такими принципами є: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи й у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковість судового рішення; колегіальність та одноособовий розгляд судових справ; відповідальність за неповагу до суду чи судді.

Конституційні принципи знаходять своє відтворення в інших, крім Конституції України, джерелах судового адміністративного процесуального права України, що не змінює їх конституційної сутності (природи) та фундаментального значення. Водночас у цих джерелах закріплюються спеціальні принципи, що відображають специфіку та спрямованість судового адміністративного процесу, визначають мету і засади адміністративного судочинства (який є складовим інститутом судового адміністративного процесуального права як процесуальний механізм адміністративної юстиції), процесуальну діяльність його суб'єктів. Наприклад, ці принципи закріплені у положеннях КАСУ, зокрема, у ст. 2, яка визначає мету та спрямованість адміністративного судочинства, засади (принципи) адміністративного судочинства.

Слід погодитися з визначенням принципів адміністративного судочинства, «під якими слід розуміти визначальні ідеї, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері адміністративного судочинства» [11, с. 5]. Виходячи з цього визначення принципів адміністративного судочинства (саме як «визначальних ідей») і ґрунтуючись на ідеологічно-праксеологічному підході щодо визначення принципів права, можна зробити висновок, що спеціальні принципи можуть бути закріплені не тільки у КАСУ, але й визначені в інших джерелах судового адміністративного процесуального права України, наприклад, у рішеннях Конституційного Суду України, юридичні позиції якого є судовими прецедентами-тлумаченнями. Таким прикладом є Рішення Конституційного Суду України від 9 вересня 2010 р., в якому

викладена юридична позиція, що визначає принцип офіційності в адміністративному судочинстві, а саме: «В адміністративному судочинстві, на відміну від цивільного судочинства, діє принцип офіційності, який полягає в активній позиції суду щодо з'ясування всіх обставин у справі (ч. 4, 5 ст. 11, ч. 2 ст. 69, ч. 5 ст. 71 КАС України)» [12].

Зазначений принцип офіційності за своїм змістом кореспондує принципу, що закріплений у п. 4 ч. 3 ст. 2 чинної редакції КАСУ, – «офіційного з'ясування всіх обставин у справі» та виявляється насамперед у тому, що «Суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у т. ч. щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи» (ч. 4 ст. 9 КАСУ). У юридичній літературі підкреслюється значення цього принципу щодо захисту прав і свобод людини від порушень з боку органів публічної влади [див..., наприклад: 13]. Крім того, існує думка, що цей принцип «за своїм змістом обмежує дію принципів змагальності та диспозитивності». Зазначається, що це «зумовлено особливостями адміністративного судочинства – в учасників публічно-правових відносин нерівні можливості – фізичній чи юридичній особі протистоїть потужний адміністративний апарат. Щоб збалансувати можливості, адміністративний суд повинен виконати активну роль у судовому процесі, щоб сприяти особі у захисті її прав» [14, с. 181]. Погоджуючись, що цей принцип має важливе значення щодо ефективізації судового захисту прав людини, що він є особливим принципом, який властивий адміністративному судочинству, водночас, дискусійною є його характеристика як такого, що «обмежує дію» принципів змагальності та диспозитивності. Думається, що більш правильним є визначення співвідношення цих принципів не як обмежуючих один одного, а як таких, що взаємно доповнюються з метою забезпечення досягнення мети адміністративного судочинства.

В.Б. Пчелін відносить офіційність з'ясування всіх обставин у справі до «галузевих» принципів, які «притаманні виключно адміністративному судочинству, тобто не застосовуються в будь-яких інших сферах суспільних відносин» [15, с. 169]. Думається, що таке виокремлення цього принципу є обґрунтованим. Водночас у системі принципів судового адміністративного процесуального права України його слід віднести до спеціальних принципів.

Крім того, до «галузевих» принципів адміністративного судочинства, крім названого, учений пропонує відносити принцип «презумпції вини суб'єкта владних повноважень» [15, с. 169]. Ця пропозиція ґрунтується на концепції про необхідність запровадження в адміністративному судочинстві презумпції вини суб'єкта владних повноважень, рішення, дії чи бездіяльність якого оскаржуються, яка «покладала б на суб'єкта владних повноважень обов'язок аргументовано, посилаючись на докази, довести правомірність своїх рішень, дій чи бездіяльності та спростувати твердження позивача про порушення його прав, свобод чи правових інтересів» [16, с. 104]. За змістом «презумпції вини суб'єкта владних повноважень повинна означати припущення, що повідомлені позивачем обставини справи про рішення, дії, бездіяльність відповідача і про порушення права, свободи чи правового інтересу відповідають дійсності, доки відповідач – суб'єкт владних повноважень не спростує їх» [16, с. 105].

Втілення змісту цього принципу простежується в главі 5 «Докази та доказування» КАСУ, зокрема відповідно до ч. 2 ст. 77 КАСУ «в адміністративних справах про неправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача». Таким чином, слід погодитися з твердженням про існування цього принципу [15, с. 169], незважаючи на те, що він не знайшов свого закріплення у переліку принципів, визначених у ст. 2 КАСУ, проте він виявляється в інших положеннях КАСУ. У цьому разі цей принцип права не прямо закріплений, а відносить до принципів, які можна охарактеризувати як такі, що «є «розчиненими» в правових нормах» [3, с. 19]. Крім того, цей принцип визнаний у судовій практиці, міститься в судових прецедентах та визначається в правовій доктрині. Зокрема, теоретично-доктринальним підтвердженням практичної доцільності виокремлення цього принципу в системі принципів судового адміністративного процесуального права України є те, що метою адміністративного судочинства є «ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів

владних повноважень» (ч. 1 ст.2 КАСУ), тобто права людини мають бути пріоритетними стосовно всіх інших прав та інтересів, що кореспондує теорії сучасного конституціоналізму, становлення якого є метою реформування та подальшого сталого розвитку української держави. Адміністративна юстиція (як система судових органів щодо розгляду та вирішенню публічно-правових спорів) є важливим інституціональним засобом захисту прав людини від можливого «свавілля» органів публічної влади, тому в контексті науково-практичної парадигми конституціоналізму важливим є забезпечення дії в адміністративному судочинстві (який є процесуальним механізмом адміністративної юстиції) принципу презумпції вини суб'єктів владних повноважень.

Отже, спеціальними принципами судового адміністративного процесуального права є: ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень із боку суб'єктів владних повноважень; диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі (принцип офіційності); неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних і юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення; принцип презумпції вини суб'єктів владних повноважень; та ін.

Принципи судового адміністративного процесуального права взаємозв'язані й становлять структуровану систему, в якій кожний принцип відіграє самостійну роль, проте між ними існує зв'язок і взаємодія, які визначаються єдністю мети і завдань адміністративного судочинства. Серед усіх принципів судового адміністративного процесуального права принцип верховенства права є стрижневим і змістовно впливовим на всі інші принципи (щодо характеристики верховенства права як принципу адміністративного судочинства див: [17]).

Висновки. Принципи судового адміністративного процесуального права України – це основні ідеї, вихідні начала, що характеризують зміст, головне призначення та функціонування судового адміністративного процесуального права України, мають відповідне визначення та містяться в Конституції України, законодавстві про адміністративне судочинство та інших джерелах цієї підгалузі права. Залежно від джерел закріплення (визначення), ці принципи класифікуються на: конституційні, тобто основні (загальні) принципи, що закріплені в Основному Законі України, які у свою чергу класифікуються за їх змістом на організаційні та функціональні; спеціальні, які містяться в Кодексі адміністративного судочинства України та інших джерелах судового адміністративного процесуального права України.

Список використаних джерел:

1. Крусян А.В. Судове адміністративне процесуальне право: до постановки питання про поняття та джерела: *Прикарпатський юридичний вісник: збірник наукових праць*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 2. С. 29–35.
2. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 40–44.
3. Бахновська І.П. Риси принципів права: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Вип. 23. Ч. I. Т. 1. С. 18–22.
4. Полянничко А.О. Принципи права: сучасний загальнотеоретичний погляд. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 55–60. URL: [ile:///C:/Users/user/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Unzap_2013_3_10%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Unzap_2013_3_10%20(1).pdf).
5. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
6. Жукевич І. Явні та неявні принципи права: поняття, ознаки та особливості. *Юридична Україна*. 2009. Вип. 11. С. 10–16. URL: www.pravnik.info/urukrain/895-yavni-ta-neyavni-principi-prava-ponyattya-oznaki-ta-osoblivosti.html
7. Журавльов А.В. Судові прецеденти в адміністративному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. 214 с.

8. Ніколенко Л.М. Щодо визначення судового прецеденту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2014. Вип. 27 (2). С. 11–15.
9. Reshota V. Precedent as a source of administrative law in Ukraine. Судовий прецедент як джерело адміністративного права в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. № 3 (volume 2). С. 139–141.
10. Крусян А.В. Судове адміністративне процесуальне право: до постановки питання про поняття та джерела: *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. Вип. 2 (23). Т. 2. С. 29–35.
11. Ківалов С.В. Принципи адміністративного судочинства України як основоположні засади формування адміністративної юстиції. *Актуальні проблеми держави і права.* 2005. Вип. 26. С. 5–18.
12. Рішення Конституційного Суду України від 9 вересня 2010 р. у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10>.
13. Колпаков В.К., Гордєєв В.В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі в системі принципів адміністративного судочинства. *Право України.* 2014. № 3. С. 47–56.
14. Ковалів М.В., Стахура І.Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2014. № 4. С. 174–184.
15. Пчелін В.Б. Класифікація принципів організації адміністративного судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2015. Вип. 32-2. Т. 1. С. 166–169.
16. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / автори-упоряд. Коліушко І.Б., Куйбіда Р.О. Київ : Факт, 2003. 146 с.
17. Крусян А.В. Верховенство права як принцип адміністративного судочинства. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 14–17.

